

MENEKÜLÉS A FALUBÓL

JULES MÉLINE, Franciaország volt miniszterelnöke és földművelésügyi minisztere jóval a világháború kitörése előtt, amikor az emberiség éppen elhagyta az industrializálódás századát, a gazdasági fejlődés soha nem képzelt méreteket öltött és minden jel arra mutatott, hogy végre elérkezett a boldog, gondtalan aranykorszak, nagy feltűnést keltő könyvet írt a „végzetes fejlődés“ ellen. Méline a XIX. századot a végéről tekintette át és nem tudta elhallgatni ama gyanúját, hogy a milliós városok voltaképpen a falvak temetői. A foglalkozásváltoztatás és a városba özönlés bizonyos normális menete ellen nem lehet kifogást emelni, mert az a gazdasági fejlődés velejárója, de amit Méline riadtan megállapított és ami ma már szerte a világon aggasztó: a felduzzasztott városba özönlés nemcsak gazdasági, hanem társadalmi probléma is és súlyos szociális, kulturális és erkölcsi kihatásai vannak. Az ipar a mezőgazdaságtól vonja el a munkaerőt; a falusi lakosság megismeri a város kényelmes, könnyű, élvezeteket nyújtó életét, elfordul a kemény paraszti élettől, elhagyja ősei erkölcsét, szokásait, vallásosságát, magáévá teszi a város felelőtlenebb élet-szemléletét, különösen a szaporodást illetőleg és ezzel megássa a nemzet sírját. Méline a városba özönléstől Franciaország jövőjét és nagyhatalmi állását féltette, a századforduló megújuló válságaival pedig aggodalmát igazoltnak látta és kiadta a jelszót: vissza a faluba!

Méline aggodalma nem volt alaptalan. Franciaország lakosságából, mely úgyis fáradtan szaporodik, 1846-ban 75% volt a földművelő, ami még 1851-ben is a 36 millióból 27 milliót jelentett. Hatvan évvel később, 1911-ben a lakosság száma 40, a földműveseké 22 millió. Ettől kezdve egyre rosszabb az arány és 1936-ban a 42 millió Összlakosból már csak 16.5 millió (39%) foglalkozott mezőgazdasági termeléssel. Az utolsó félévszázad alatt közel kétmillió parasztcsalád hagyta ott a falut, a földet és húzódott be a városokba, hogy más foglalkozás után nézzen.

Franciaország nagy vetélytársa, Németország is hasonló betegségben szenved. A múlt század elején lakosságának még csak két százaléka volt nagyvárosi lakos, ma tíz százaléka. Különösen érdekes a négy legnagyobb német központ: Berlin, Hamburg, Bréma és Lübeck szaporodási adatait megvizsgálni. 1816-ban a négy városnak együttesen nem volt félmillió lakosa, ma hatmillió. Szászország, Vesztfália és a Rajna-tartomány jellegzetesen ipari vidék, itt lassúbb,

de nem kevésbé nyugtalanító a fejlődés. 1816-ban a lakosság száma 4 millió, az egésznek 18%-a, ma 18 millió, az összesnek 27%-a. Nézzük a fordítottját: Kelet-Poroszország, Mecklenburg és Pomeránia jellegzetesen mezőgazdasági terület. 1816-ban 2 millió a lélekszám, a birodalmi lakosság 9%-a, átmeneti emelkedés után 1933-ban 5 milliós lélekszámúnál csak 7.7%. A városok és az ipari vidékek elnyelik az agrárszaporulatot. Ezzel a jelenséggel még a Harmadik Birodalom is tehetetlenül áll szemben, mert hiába propagálják és jutalmazták a házasságot és a szaporodást; a felfokozott ipari termelés munkásigénye olyan mértékben őríti a falvakat, hogy az a népesedési politika minden eredményét lerontja. A német szaporodás visszaesésére jellemző, hogy míg az 1901—1905 évek átlagában az élveszületés kétmillió volt, addig 1933-ban az egymilliót sem érte el, pontosan 957.000 volt.

A nemzeti szocializmus tevékenysége lényegesen felemelte ezt a számot, mert a múlt évben ismét 1.4 millió gyermek született, de ebben a falu lakosságának vannak a legnagyobb érdemei. A kétezernél kevesebb lelket számláló községekben 1933-ban 389.453 élveszületés volt, 1937-ben 471.330; az emelkedés tehát egyötödnek felel meg. A parasztság propagatív ereje azonban gyorsan elhamvad a nagyvárosok kohójában. Darré a legutóbbi németországi gazdanapon már kétségbeesetten panaszkolt, hogy Hitler uralomrajutása óta nyolcszáz ezer parasztsalád hagyta ott a falut és költözött a városokba.

A távoli Amerikában sem különb a helyzet. A születések törvényszerűen jelentkező apadása mellett a vidéki lakosság városba özönlése a legjellemzőbb demográfiai tünet. Az Unió népesedéspolitikusai aggodó arccal figyelik is a hanyatló szaporodást és a városok lélekszámának természetellenes emelkedését. A háború utáni években még huszonnégy-huszonöt születés esett ezer lakosra, napjainkban alig tizennégy-tizenöt. Az amerikai anyák már csak fele annyi gyereket hoznak a világra mint nagyszüleik és a meddő házasságok aránya ma hatszorosa a XIX. századbelinek. Amerikában is a vidéki lakosság szapora és városba özönlésével erősen befolyásolja a különben is csökkenő születési indexet. 1910-től napjainkig 16 millió ember költözött el a farmokról és telepedett meg a városokban: ennek súlyos következményei a munkanélküliség emelkedésében és a demográfiai eredmények katasztrofális alakulásában jelentkeznek.

Az egész vüágon tapasztalható és mind félelmetesebb módon kibontakozó társadalmi folyamattal állunk szemben. A fentebb közölt néhány adat azonban csak durva körvonalakban tárja elénk ezt a folyamatot; a tényleges helyzet sokkal rosszabb. A városba özönlés szám szerint megfogható, a város és a falu közötti örök ellentét hatására végbemenő újabbkori népvándorlás a parasztság menekülésének egyik legártatlanabb mozzanata. Magyarországon is a háború óta közel egymillió ember hagyta el a falut, hogy Budapesten vagy a vidéki városokban keresse boldogulását. Nem történik más, csak egyszerűen felkerekednek és megpróbálkoznak a városokban: hátha ott sikerül. Belső világukban, vágyaikban, életszemléletükben csak a hosszabb városi tartózkodás idéz elő eltorzulást; még pár évi távolíét után is zökkenő nélkül tudnak beleilleszkedni ismét a falu közösségébe.

A városban rekedteknel a második és a harmadik nemzedék sorsa fordul tragikusra. Addigra felszívja őket a város és lassan, mint a lápi tűz, elégnak a nagy kohóban. A városba özönlés a demográfiai, társadalmi és szociális kihatásaitól eltekintve egészséges menekülési forma. A faluban a parasztságon belül lejátszódó társadalmi menekülés súlyosabb és komolyabb betegségre valló tünet.

A külföldi parasztság belső társadalmi vívódása és menekülése részben fedi a magyar parasztságét, részben pedig még feltáratlan probléma. A különböző magyarországi menekülési formákat a falukutató irodalom bőségesen tárgyalta. Ismétlések elkerülése és az emlékezet felfrissítése végett csak utalok a legkirívóbb példákra. Az egyke a megrekedt parasztleletforma pánikszerű reakciója. A fojtogató gazdasági és szociális környezet, a politikai és társadalmi küzdelmek sorozatos kudarca és a felemelkedés lehetőségének teljes hiánya, brutális elhatározásra készíti a parasztságot: a rendelkezésére álló „élettér“ kapacitását változatlanul fenntartó születésszabályozást vezette be. Ezzel a társadalom önmaga ellen fordult és az egymásból folyó egyke-periódusok — a gazdaságát felváltó erkölcsi-biológiai, majd a világnézeti, mely már a saját törvényei szerint formálja az életet — a biztos pusztulás felé sodorják. Idült állapotában nincs rá orvosság: hazánk némely vidékén, például Ormánság, Sárköz stb., sajnos már ez a helyzet.

A másik sokat emlegetett és az egykéhez hasonlóan komoly aggodalomra okot adó menekülés a szekták terjedése. Az alföldi agrár-proletártömegek nagy nyomorúsága a szekták misztikus világában talál megoldásra. E világ nem nyújt semmit: mindent a túlvilágtól várnak. Ez a magatartás sokszor teljes nihilizmusba vagy társadalmi anarchiába, esetleg — különösen legújában — forradalmi mozgalmak kezdeményezésébe és vállalásába megy át. A kiábrándult tömegek mindent vállaló és kockáztató s a „minden mindegy“ álláspontjára helyezkedő felfogása pedig alkalmas vezéregyéniség kezében könnyen megnyerelhető paripa, melynek a hátán sokféle célba lehet befutni...

Az egyke és a szekták a menekülés legsúlyosabb megnyilatkozásai. Itt már belső meghasonlásról s a társadalom törvényeivel nagyrészt szakító, passzív magatartásról van szó. A városba özönlés demográfiai veszteségei szinte eltörpülnek mellette. A két ellentétes állásfoglalás között helyezkedik el a menekülés gazdasági vonatkozásaiban is figyelemreméltó, társadalmi következményeiben meg egyenesen káros helyi lefolyása: a birtok bérbeadása. Látszólag jelentéktelen probléma, közelebbről azonban sok mindenre feleletet ad. A városba özönlés: menekülés a faluból a munkanélküliség, a szegénység, az örök szolgaság vagy sok esetben az „unalmas“ élet elől; menekülés tehát egy életformából, egy társadalmi keretből, mely fejlődésében megakadt és egyelőre nem képes a parasztság létező igényeit kielégíteni. Az egyke és a szekták a csődbejutott parasztleletforma tragikus belső vívódásai. Nem a falutól, mint település-helytől való irtózás, hanem a paraszti életnek mostohasága váltotta ki ezt a két társadalmi magatartást. Az élet és annak lehetőségei olyan szűkre szabottak, hogy kénytelenek más feltételeket keresni. Tehát nem is annyira a

faluból, mint inkább a földműveléstől, a nehéz, állati munkától menekül a parasztság, amit a birtok bérbeadása döntően igazol. A tulajdonos ott marad továbbra is a faluban: kívül a háza elé, pipál, kaszinózik, politizál, szidja a bérlőjét, a cselédeit, maga nem dolgozik, hanem csak munka nélküli jövedelmét élvezi. A csonkaország parasztságának igen tekintélyes hányada már nem gazdálkodik. A legutóbbi — 1935 február 28-án felvett — birtokstatisztika megdöbbentő képet ad erről.

Birtokkategória		Az összes birtokok száma	területe (kat. hold)	Ebből bérbé adva birtok	terület (kat. hold)
0—1	kat. hold ...	776.487	312.403	41.489	17.535
1—5	„ „ ...	664.263	1,620.942	52.376	122.803
5—50	„ „ ...	428.547	5,654.125	54.696	701.691
50—100	„ „ ...	14.895	1,008.597	4.322	217.210
100—500	„ „ ...	10.699	2,251.629	3.704	513.931
500—1000	„ „ ...	1.816	1,272.054	668	279.177
1000 kat. holdon felül...	„ „ ...	1.560	3,962.094	667	946.130
Összesen...		1,898.267	16,081.844	157.922	2,798.477

Az összes birtokok 8.3, az összterületnek pedig 174%-a van bérbé adva. Különösen a parasztbirtokoknál rossz az arány. Az 5—50 holdas kisparaszti birtokokból 12.8, a területből 12.4% bérlet. A nagy parasztbirtokok 20%-a bérlet: a területből 21.5 %. A nyugdíjas paraszt ma már fogalom. A falusi társadalom legterméketlenebb eleme. Maga az a körülmény, hogy nem gazdálkodik, mert nem bírja az iramot, a haladást, mindennek az ellenségévé teszi. Konok és ostoba konzervativizmusával a gondolkozó, törekvő és újítani akaró parasztokat fékezi, a fejlődést, a termelés racionalizálását feleslegesnek tartja: a magyar nirvána megszemélyesítőjének lehet tekinteni.

A bérleti gazdálkodás terjedése a születések csökkenése és a városba özönlés mellett szerte a világon észlelhető tünet. Franciaországban az elköltözött családok birtokait a kitartóbb szomszéd veszi bérbé, de jelentős területek maradnak műveletlenül is. 1913-ban 3 millió, 1931-ben 5 millió hektár volt a bevetetlen terület. Az Amerikai Egyesült Államokban a farmoknak majdnem a fele bérbé van adva. 1880-ban a 4,008.907 farmból 1,024.601 volt bérlő kezén: jelenleg a 6,812.350 farmnak negyvenkét százaléka, 2,865.155 a bérlet.

A bérleti gazdálkodás terjedése látszólag ellentmond ama megállapításunknak, hogy a földműveléstől, a nehéz munkától menekül a parasztság, mert hiszen az elhagyott birtokra mindig jelentkezők bérlő, aki szintén a parasztságból való és vállalja a munkát. A falu menekülése sokrétű probléma: ezt az eddig elmondottakból láthatjuk. Városba nemcsak birtokosok, hanem nincstelenek is költözködnek. Vagyis az uradalmi cseléd és a mezőgazdasági munkás is menekül. A bérlők tekintélyes része viszont ugyancsak belőlük kerül ki. A kétféle magatartás magyarázata nagyon egyszerű. A városba tódulás a normális kereteken felül rendellenes, de ösztönös, egészséges folyamat. A faluban a paraszttársadalmon belül zárt keringő mozgás alakul ki, melyben egymást váltják a problémák. A birtokos paraszt már elfáradt és bérbeadja a földjét. A nincstelen vagy a törpebirtokos, aki bérbéveszi,

szintén rengetegeit dolgozott, de számára a birtokos paraszt életnívója a paradicsomot jelenti: tehát vágyódik utána. A második vagy a harmadik nemzedékben már ez a réteg is irtózik a földműveléstől s végeredményben ez az irtózás váltja ki a különböző menekülési próbálkozásokat. A mezőgazdasági termelés nem tudja követni az iparit; a távolság mind nagyobb lesz és a két termelési ágak keretet adó életforma: a város és a falu ellentéte a belső szociális, gazdasági és társadalmi vonatkozásokkal terheltén előidézi a menekülést. Érthetőbben és Magyarországra korlátozva: a város szabadabb légkörében a gazdasági szolgátságban élő falu az emberhez méltó, felszabadult élet lehetőségét sejtí.

A MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI TERMELÉS hosszú évtizedek óta pang. Ennek sajátságosán magyar és egyetemes okai vannak. Magyarországon a földművelés földesúri jellege mindezeig megmaradt és erősen gáncsolja a természetétől amúgy is lomhább fejlődését. Ha az ember végigkíséri az utolsó két évszázadban a mezőgazdasági termelést, könnyen meggyőződhet erről. A XVIII. században a török háborúk után nagy rendeződés ment végbe. A megzavart birtokviszonyokat a Neoaquistica Commissio bizonyos tendenciával eligazította, a termelést pedig a békésebb idők hangulata állandósította. Az új földesurak elvetették a régi munkamódszert, és a kapitalizmus törvényei szerint rendezkedtek be. Ez érthető is volt, mert a földesúri gazdasági rendszer akkorra elavult, s a jobbágyok természetbeni szolgáltatásai nem feleltek meg többé a követelményeknek. A piac igénye két támasztott a mezőgazdasági termeléssel szemben és az új urak értettek a racionalizáláshoz. A jobbágytelket az allódiumhoz csatolták, a jobbágyból bérmunkást csináltak: a mezőgazdasági nagyüzem képe lebegett a szemük előtt. III. Károly, Mária Terézia és II. József jobbágyvédő intézkedéseit a földesurak birtokkoncentrálnálási kísérletei vezették be. A két erő sodrában alakul ki azután a nagybirtok mai formája. A kapitalisztikus szempontok soha nem érvényesülhettek tisztán, mert a feudális szellem következetesen mindig szaturálta a fejlődést. A nagybirtokon komenciós cselédek és részes munkások dolgoztak és dolgoznak: a bérek és a munkaidő változatlan. Egy XVIII. századbeli uradalom és a mai között a munkástartást illetőleg nincs különbség. Természetbeni járandóság és kora hajnaltól késő estig tartó munkáltatás akkor is, ma is. A kisbirtok pedig a jobbágygazdálkodás hagyományaival tengődik a nagybirtok tövében.

Egykori feljegyzésekből olvashatjuk, hogy a búza vagy a kétszeres három-négy magot hozott. Egy kat. holdra az akkori kézi szórás mellett egy mázsa vetőmag kellett; a XVIII. században az átlagtermés tehát 3—4 métermázsa volt kat. holdanként. A XIX. század elején négy-öt magot adott a gabona, vagyis az átlagtermés 4—5 métermázsa volt. Lassú, kiegyensúlyozott az emelkedés. A mezőgazdasági termelés fejlesztését tudományos intézmények (keszthelyi, magyaróvári Gazdasági Akadémia) s lelkes írók és szakemberek (Tessedik, Berzeviczy, Széchenyi) munkálják. A század végére 11—12 mázsás átlagtermésekben jelentkezik az eredmény. Attól kezdve azonban nincs vagy alig van emelkedés és ma is ott tart mezőgazdaságunk, ahol félévszázaddal ezelőtt. Gabonafélékből a hektáronkénti átlag métermázsában a következő:

Év	búza	rozs	árpa	zab	tengeri burgonya
Magyar Birodalom :					
1891—1900...	12·37	10·90	12·31	10·56	14·70 71·20
1906—1910...	11·78	11·31	13·02	11·24	15·57 78·70
Csonka-Magyarország :					
1926—1930...	13·50	11·10	13·10	10·60	13·30 65·14
1931—1935...	13·70	11·70	13·00	12·10	12·30 67·50

A szemtermelés mellett a mezőgazdaság legfontosabb tényezője az állattenyésztés. Ezen a téren is hasonlóan szomorú a helyzet. A múlt század végéig fejlődés, azóta stagnálás.

Az állatállomány alakulása 1895-ig:

	Ló	Szarvasmarha	Sertés	Juh
1870.....	1,631.000	4,496.000	3,573.000	14,289.000
1884.....	1,748.000	4,897.000	4,803.000	9,252.000
1895.....	1,972.000	5,829.000	6,446.000	7,526.000

A Magyar Birodalomban az állatállomány szépen gyarapodott, csak a juhok száma apadt, s ez a jelenség a következő évtizedekben még folytatódott is. A múlt század végétől az ország megcsonkítása miatt csak úgy tudjuk követni az állatállomány alakulását, ha bizonyos területre, például 100 négyzetkilométerre vonatkoztatjuk:

Év	Ló	Szarvasmarha	Sertés	Juh
1895	705	2084	2304	2690
1911	966	2316	2519	2592
1935	867	1886	3413	1319

100 négyzetkilométerre számítva volt

A ló- és szarvasmarhaállomány, vagyis a nagytestű állatok száma emelkedett, a sertéslétszám szintén, de a juhállományban katasztrófális a csökkenés s végeredményben az élőállat súlygyarapodása sem a legbiztosabb.

A két főtermelési ág adataival csak nagy vonásokban rajzoltuk meg a mezőgazdasági termelés útját, mert még nagyon sok olyan kisebb tényezővel kellene számolnunk (baromfitenyésztés, gyümölcs- és zöldségtermelés, stb.), mely lényegesen emeli az üzemek jövedelmezőségét, tehát a látszólagos pangásnak ellentmond. Ismertetése azonban meghaladja e tanulmány kereteit és inkább csak a végeredményeket közöljük: a magyar mezőgazdaság a nemzeti jövedelem gyarapodásához a háború előtti években és a mostaniakban, amikor az árak nagyjából megegyeznek, kétmilliárd pengő körüli összeggel járult hozzá. Változás, emelkedés nincs. Ellenben az adósságok veszedelmes növekedése, mint a lázmérő, állandóan jelzi a betegséget. 1913-ban a mezőgazdaság terhe 3 milliárd aranykoronára rúgott, amitől a huszas évek inflációja szabaddította meg. Alig telik el tíz év, 1932-ben ismét 2 milliárd pengő jelzálogos adósság terheli a magyar földet. A gazdálkodás válsága, csődje nyilvánvaló, mert hiszen az értékesítés és az árak alakulása sohasem volt olyan kedvező, mint a háború utáni évtizedben.

Lassan fejlődő, el-elmaradozó mezőgazdaságunk a múlt század végéig mégis eleget tett a lakosság szaporodásával előálló fogyasztási követelményeknek. 1720-ban a lélekszám 4,108.000 volt, 1890-ben 17,464.000: a Magyar Birodalom lakossága a 170 év alatt negy-szereződött. A mezőgazdasági termelés mennyisége szintén, és pedig úgy, hogy az átlagtermékek száz százalékkal emelkedtek (3—4 mázsáról 6—8 mázsára kat. holdanként) és a bevetett terület a szántóföldi termelés térhódítása következtében megkétszereződött. A párhuzamosan futó lélekszámemelkedés és mezőgazdasági fejlődés a lakosság meg-

élhetését, ha nem is minden társadalmi osztálynál kielégítően, de biztosította és csak igen nagy sorscsapások és időjárási rendellenességek alkalmával éhezett a nép. Az utolsó fél évszázadban a szociális helyzet leromlása katasztrofális. A csonkaország területét érve a lakosság száma 1890-ben 6.4 millió volt, 1937-ben 9 millió; a szaporodás 2.6 millió lélek, több mint negyven százalék. A mezőgazdasági termelés ugyanezen idő alatt stagnált: a negyvenszázalékos különbség a magyar szegénység mindennél döntőbb bizonyítéka.

A magyar gazda fölött észrevétlenül elsiklik az idő és lemarad a nagy hajzában. A pangó termelés siralmas üzemi eredményeket tud csak felmutatni. Az áringadozásoktól és értékesítési viszonyoktól függően a katasztrális holdanként! bruttó hozam 150—160—170 pengő. És mit kell ezért dolgozni? Kora hajnaltól késő estig tartó munka; szántásj vetés, kapálás és aratás olyan pokoli hőségben, amikor a városi ember csak a strandon tudja elviselni az életet. Mire a bruttó hozamból leszámítjuk a különböző kiadási tételeket, alig marad valami, amit mint tiszta hozamot elkönnyelhet a gazda. Az üzemszisztematikai és számtartási felvételek tükrében a magyar parasztság és mezőgazdasági munkásság szociális helyzete aggasztó. Az elmúlt évben például egy 15 kat. holdas kisgazdának — megjegyezve, hogy az összes munkákat a család tagjai végezték el, — tőke utáni jövedelme 924, munkájának ellenértéke 1024 pengő volt. A vagyon alig 5 százalékkal kamatozott. A gazda és családjának munkabérgénye pedig nem több, mint egy gyári munkás átlagos keresete. A jól kezelt, 16.000 pengős vagyonnal rendelkező kisgazdaság így alig biztosít a gazdának és családjának havonta 162 pengőt.

A mezőgazdaság kiadásai között jelentős tétel a munkabérfizetés. Kat. holdanként 60—70 pengő országos átlagban. Ez a 60—70 pengő azonban csak fiktív összeg, melyet üzemszámtartási szempontból kell figyelembe venni, mert e nélkül nem lehet könyvelni; bele van véve a gazda és családjának munkabérgénye és az összes alkalmazottak fizetése is. A kettőnek aránya birtokkategóriánként változik: kisbirtokon az összes munkabérfizetés 60—70 százaléka a gazdáé, illetve a családjáé, nagyobb birtokon alig 1—2 százaléka. A fizetés eszközlése sem egységes, mert az nemcsak készpénz formájában, hanem terményjárandósággal (konvenció, aratási és cséplési rész, stb.) és természetbeni szolgáltatásokkal (kukoricaföld, kert, fa, stb.) történik. Rendszerint és átlagosan a munkabér 26%-a készpénz, 62%-a terményjárandóság és 12%-a természetbeni szolgáltatás.

Csonka-Magyarországon a szorosabb értelemben vett mezőgazdasági terület, a szántóföld, közel 10 millió kat. hold. A magyar mezőgazdaság összes munkabérfizetése tehát a fentiek alapján évenként 600 millió pdhgő. Az 1930. évi népszámlálás két millió keresőről tud az agrártársadalomban: egy keresőre 300 pengő jut. Ez a háromszáz pengőnyösszeg a nincstelen mezőgazdasági munkások, uradalmi, gazdasági cselédek és törpebirtokosok egész évi keresete; a birtokosnál ehhez még hozzájön a gazdaságnak birtokkategóriánként emelkedő tényleges tiszta hozama. Az agrárproletárnak ezt az évi 300 pengő átlagos keresetét a napszámber és a munka-

kapacitás egymásbavetése is igazolja. A földművelésügyi minisztériumba, a Mezőgazdasági Kamarához és a Statisztikai Hivatalhoz befutó jelentések szerint 1937-ben a férfi napszámber évi és országos átlagban 1.50 pengő volt. A Gazdaságkutató Intézet számításai szerint az agrárlakosság munkakapacitása csak kétharmadrészben van kihasználva; ez még inkább áll a mezőgazdasági munkásokra és azt jelenti, hogy egy évben maximálisan csak 200 napot dolgozhatnak. Vagyis az 1.50 pengős napszámmal besorozva évi 300 pengő kereset jön ki. Matolcsy Mátyás ismert jövedelemszámítása és Kerék Mihály helyszínen felvett adatai is ezt igazolják.

Mezőgazdasági termelésünk mai állása olyan reménytelen, hogy az agrárlakosság menekülésén nem is szabad csodálkoznunk. Egy parasztsalád, mely jelentős vagyonnal: földdel, házzal és gazdasági felszereléssel rendelkezik, nem tud évente 1948 pengőnél több jövedelmet felmutatni. A munkája után élő mezőgazdasági munkás vagy uradalmi cseléd pedig kénytelen megelégedni 300 pengővel, s ha egyedül keres, akkor ez a család életstandardja is, ha van még mellette kereső, akkor 4—5—600 pengőre emelkedik a megélhetési bázis. Ehhez jön még az a társadalmi kiszolgáltatottság is, mely a falu lakosságát annyira megkülönbözteti a városi lakosságtól és nagyon sokszor az emberi méltóság határát súrolja. Természetes, hogy menekül, mert a XX. században él és ember szeretne lenni. Menekül a földműveléstől, a csődbe jutott paraszteletről és társadalmi kiszolgáltatottsága elől. Hogy a városban orvoslást, vagy más, jobb viszonyokat talál-e, az nem tartozik ide: ide még csak az tartozik, hogy megvizsgáljuk a mezőgazdasági termelés válságának belső okait és a jövő lehetőségeit.

ADORJÁN JÁNOS, a kiváló üzemstatisztikus és agrárpolitikus a mezőgazdasági üzemek kettéválásáról írt nemrégiben nagyon érdekes és tanulságos könyvet. Rámutatott arra a rendkívül fontos és eddig nem ismert körülményre, hogy a mezőgazdasági üzem tulajdonképpen két részből áll: egy belső és egy külső üzemből. A külső üzemből: a szántóföldön, réten, legelőn extenzív jellegű termelés folyik. A belső üzemből pedig, vagy ahogy ő nevezi a „háztáji üzem”-ben a külső üzemből termelt növények feldolgozása, közvetett értékesítése (állattartás, hizlalás, sajt-, vajkészítés, stb.) megy végbe. Kisbirtoknál a két üzemből majdnem fedik egymást, a nagybirtoknál a kettő jobban elkülöníthető, mégis a kisbirtokon az üzemből szétválásának nagyobb a jelentősége. A paraszttudvar egy kis gazdaság a gazdaságban. A kisbirtokos nem viszi mingyárt piacra a külső üzemből termelteket, mint a nagybirtokos, hanem a belsőben feldolgozza. Többek közt ezért is hasznosabb a nagybirtoknál.

A mezőgazdasági üzem kettéválasztása a racionális termelés kezdetét jelenti. Eddig nehezen lehetett a mezőgazdasági termelésben nagyobb arányú változásokat eszközölni, mert az üzemből zavarták egymást. A termelés technikája, a gazdálkodás rendje és az üzemek szervezése lassan, bonyolultan fejlődött. Ebben rejlik a parasztság tragédiája, mely a külső üzemből játszódik le. A föld megművelé-

sértek nehéz munkája alól nem szabadulhatott fel, mert munkaeszközei évszázadok óta változatlanok. A ló- és ökörfogatos eke, a kézi kapálás, a kaszával való aratás, a tizenhat-tizennyolc órás munkanapok, az egész család munkába állása mind-mind rég elavult és embertelen munkamódok, melyeknek további fenntartása nemcsak gazdasági szempontból, de szociális, társadalmi, sőt biológiai vonatkozásában is romboló és káros.

A parasztyerek hét-nyolc éves korában kezdi a munkát s míg mozogni tud, dolgoznia kell. Hetven-hetvenöt éves parasztok még keményen dolgoznak: végzik a legnehezebb és legfárasztóbb fizikai munkát. A városban, az ipari termelésben régen felszabadították a nehéz fizikai munka alól az embereket. Az ipari forradalom gépeket állított a helyükbe és lassan kiépült a szociális védelem teljes frontja. Először megtiltották az éjszakai, majd a kora hajnaltól késő estig tartó munkát, aztán nem engedték a gyerekeket robotoltatni, szabályozták a munkaidőt, bevezették a nyolcórás munkanapot, öregség, rokkantság, önhibán kívüli munkanélküliség, betegség, stb. esetére biztosították a munkásokat. Aki kiesik munkájából és nem tud sehogysem elhelyezkedni, bizonyos mértékig karitatív úton részesül segélyben. A faluban? Mindez hiányzik és a lakosság menekül a városba ... Aki ott marad, az is zúgolódik. Cselédet alig kapni már: az emberek nem tűrik tovább a nagyúri munkástartás retorzióit. A szabad részesmunkások is elégedetlenkednek. Csak a századforduló agrárszocialista mozgalmainak idején volt annyi amerikázás és sztrájk, mint az ideai aratásnál-cséplésnél. Vármegyei gyűléseken másról sem beszéltek a megriadt bizottsági tagok, mint az agrárproletariátus követelőző, agresszív magatartásáról. Az alispáni jelentésekből is ez tűnik ki.

Nemcsak kezdődőben van, hanem már folyik is a forradalomszerű átalakulás a termelésben. Egyes államokban ez az üzemi és a termelési forradalom eddig nem képzelt újításokat vezet be. Az amerikai farmok kettéváltak: a farmer a családjával s néhány munkásával a belső üzemkörre vonul vissza. Ez a falu körül elterülő négy-öt hektár, melyen rendkívül intenzív egyéni termelést (zöldség, gyümölcs, takarmány, stb.) és állattartást folytatnak. A külső üzemkör munkáit erre a élra alakult, nagy gépparkkal és munkásgárdával rendelkező vállalatok végzik. Telefonszóra jön a láncfalas teherautó, a belső üzemkörből kihordja a külsőbe a trágyát és ott szétszórja; négy-öt traktor áll azonnal munkába és leszántja, hogy veszteség ne legyen; beállnak a vetőgépek, majd az azonos méretű kapálógépek burgonyánál, répánál, kukoricánál; hatalmas arató-cséplőgépek vágják le a gabonát s csak a telt zsákokat kell bevinni a tanyába, farmba; a répát, burgonyát, kukoricát is gép szedi fel, illetve le. A munkások naponta hat órát dolgoznak és a vállalat bizonyos terméseredményt biztosít. Mivel az ilyen műveltetés csak hagy keretekben jövedelmező, a farmerek a külső üzemkörből részvénytársaságszerű nagy gazdaságokat létesítenek, vagy bérbeadják és munkanélküli jövedelmüket élvezik. A belső üzemkörben ugyan akad munka: takarmányelőkészítés, fejés, permetezés, stb., de azt is gép végzi. Amerikában a földműves már felszabadult a nehéz, embertelen munka alól.

Oroszországban a mezőgazdasági termelés forradalma játszódik le. Egyelőre csak fenntartással fogadhatjuk azokat a híreket, melyek ha igazak, a mezőgazdasági termelést egyszerre kiemelik a mai elmaradt, reménytelen helyzetéből. Évekkel ezelőtt az a hír járta be a világot és agrárszakkörökben nagy izgalmat okozott, hogy Lyssenko tanár a Gigant-kollektiva kísérleti telepén hatvan nap alatt beérő búzát termelt. Eljárása a következő volt: 2—4 Celsius-fok hőmérsékletű magtárban arasznyi vastagon elterítette a búzát, azt mindennap locsolta annyira, hogy éppen

nyirkos legyen és így tartotta hat hétig. Erre a búzában megindultak azok az előkészítő csirázási folyamatok, melyek rendszeren csak elvetés után kezdődnek. A kúra után szárítva tárolni, vagy mingyárt vetni, s az elvetéstől számított hatvanadik nap aratni lehetett a Lyssenko-féle búzát. A legkorábban beérő amerikai búzának kilencven nap kell: a hatvannapos eredmény éppen akkor vált ismeretessé, amikor a búzaértékesítés válságba jutott s az érdekeltek ijedelme és döbbeneté így még nagyobb volt, mert a búzatermelés északi határának kitolódásával s újabb készletek piacradobásával kellett számolni. Ma már tudjuk, hogy nem a termelés nagy, hanem a fogyasztókészség kicsi és ezen kellene változtatni. Lyssenko kísérleteit nálunk is megismételték a kompolti állami telepen, s ha nem is teljes egészében, de jó eredménnyel igazolták. Hogy mégse terjedt el, annak a magyar búzatermelés sajátos helyzetében van a magyarázata. Mi őszi búzát termelünk: a tavaszi búzák nálunk nem váltak be, illetve nem termelhetők. Lyssenko kísérleteinek nem is abban van a nagy jelentősége, hogy lecsökkenti a tenyészidőt, hanem abban, hogy bizonyos mértékig függetleníti a termelést az időjárástól. Újabban akklimatizáló kísérleteket folytat, s gyapjút, kávé, stb. akar Szibériában termelni.

A másik hír, ami Oroszországból jött, sokkal nagyobb jelentőségű lehet, ha valóban bizonyul. A szakembereket már régóta izgatja az évelő búza kérdése. Majdnem minden mezőgazdasági növénynek van vadon élő rokonai között évelő változata. A megfigyelések azt eredményezték, hogy a növények évelő változatainak óriási előnyei vannak az egyéves egyedek felett. Az egyéves növény a tápanyag legnagyobb hányadát gyökérzete és földfeletti részének kiépítésére fordítja: a termésre lényegesen kevesebb jut. Az évelőnél csak az első évben van ez így; a következő években a tápanyagnak majdnem háromnegyed része a terméshozásra szolgál. Ez pedig azt jelenti, hogy a második, harmadik, stb. év termése sokszorosa az első évnek. Emellett az évelő növény fagy-, betegség- és szárazságellenállóbb, mint egyéves változata. Érthető, hogy a szakemberek miért próbálkoznak a gabonafélék évelő egyedeinek a kitenyésztésével. Az orosz agronómusok már évek óta kísérleteznek s köztük A. Derszawin egyik tanulmányában már az első eredményekről számol be.

A legkülönbözőbb fajtájú vad évelő növények tanulmányozása bebizonyította, hogy azok csak hosszú növénynemesítő munkával változtathatók át kultúrnövényekké, s még akkor is sok baj van velük. Rosszul csíráznak, egyenlőtlen a beérésük, törekeny a kalász, aprók a magvak és hamar szétszóródnak. Erre megpróbálták a vad évelőket kultúrnövényekkel keresztezni és meglepő eredményhez jutottak. Például a kultúrbúzát keresztezték évelő rozzsal és perjével, s évelő búzát kaptak. Az évelő hibridek egyesítik a két, illetve három szülő minden jó tulajdonságát. Persze nem ment simán a „szülés“, mert rengeteg volt a terméketlen egyed. Mesterséges porzással, megtermékenyítéssel, nagy fáradtsággal és kitartó munkával mégis előállították az évelő búzát. Rengeteg előnye van: ellenálló, korán érik, nagy kalászt fejleszt, nagy magot és nagy termést hoz. A tavaszi évelő egy évben két termést, az őszi egy termést ad, s ősszel még egy sarjúkaszálat; utána már nem megy szádba, hanem szétterül, bokrosodik és készül az áttelelésre. A termés mennyisége sokszor eléri az első év harminc-ötvenszeresét. Ha szántóföldi termelésben és országos átlagban nem is lesz ilyen az eredmény, a mai 8—10 vagy

a külföldi 10—15 mázsás átlagtermésekkel szemben 30—50 mázsára számíthatunk katasztrális holdanként. A talaj megmunkálásában és a trágyázásban azonban nagy változásokat kell eszközölni és a mezőgazdasági termelés iparosítását el kell kezdeni.

A racionalizált üzemi és a tudományos termelési forradalom perspektívájában a magyarországi földkérdés vitája szinte eltörpül. Éveken keresztül érveltek, hogy a kisbirtok vagy a nagybirtok termel-e többet, jobbat, melyik az ideális üzemforma és kell-e egyáltalán földreform. Meddő és céltalan a mai állapotokból kiindulni, mert könnyen szövőszékrombolás lesz a vége, mint ama derengő időkben, amikor merész gondolkodású emberek embertársaik tényleges felszabadítására gépeket konstruáltak és a begyepesedett fejűek ezt sehogyszem értették meg. A jövő zenéje igenis az új alapokra fektetett mezőgazdasági termelés lesz. Eltűnik a mai lehetetlen üzemkeret és megszűnik az évről évre megújuló, nehéz földműves munka. Bárhogy ellenkeznek is, a fejlődés elől kitérni nem lehet s a magyar parasztság is dalolni fogja az új időknek új dalait.

A FÖLDREFORM úgy, ahogy nálunk hivatalos és nem hivatalos körökben tervezik, eredménytelen lesz. Hiába emlegetik, hogy organikus, konstruktív, jól átgondolt és megfontolt földreformra gondolnak: a tömegindulat és a felkészületlenség sodrában egyszerű, mechanikus földosztás lesz a vége. Amikor néhány éve a földkérdés és a parasztság sorsa utat tört magának az irodalomban, a helyzet becsületes és őszinte megvizsgálása helyett sorozatos perek keletkeztek s ezzel vakvágányra futott az egész kérdéskomplexum. A falukutatás a nyitányát kellett volna, hogy jelentse az új kornak és nem a sírját. Ha nem jön a retorzió, a diagnózis után a terápia került volna sorra, alapos és komoly konzílium közbeiktatásával persze. Meg lehetett volna tárgyalni az agrárkérdést abba a perspektívába állítva, melyet nagy vonásaiban az eddigiek során megrajzoltunk! Így sajnos, csak az a le nem tagadható tény maradt meg, hogy a parasztleletforma csődbe jutott, a falusi lakosság a legkülönbözőbb utakon és módokon' menekül a sorsa elől és ezen csak földreformmal segíteni nem lehet.

A földreform egymagában nem megoldás; a megoldásnak csak egy vékony szektora. Az új birtokosok a feudális munkarendszer és az elavult termelési technika hínárjába akadnak, ha a földreformmal párhuzamosan nem indul meg a termelés átszervezése, industrializálása és a mezőgazdasági szociálpolitika törvénybeiktatása. Gömbös Gyula, Eckhardt, Matolcsy, Kerék Mihály és a többiek 3 millió katasztrális holdban jelölték meg a kisajátítható földbirtokok területét. Ha a nincstelenek mindnyájan nem is, de nagy részük birtokhoz jut, akkor a mezőgazdasági termelésben munkáshiány áll elő. Az ember helyébe a gépet kell beállítani. Az eddigi kísérletek a traktorral, aratógéppel azért nem váltak be, mert egy 15—20 holdas gazda nem tudott megbirkózni a traktortartás költségeivel, az aratógépek alkalmazását pedig a nagy munkáslétszám szociális szempontja tette lehetetlenné. Most majd a szükség viszi rá a gazdákat a gépi művelésre, s mivel egy 15—20 holdas gazdaság valóban nem bírja el a

traktort, az aratógépet és a többi új munkaeszközöket, össze kell állniok a gazdáknak, hogy 50—100 gazdaság tartson közösen traktort, aratógépet s miegymást. Szét kell választani nálunk is az üzemeket. A belső üzembörben termeljen gyümölcsöt, zöldséget, tenyésszen, hizlaljon állatokat a gazda; vagyis rendkívül intenzíven gazdálkodjon, a külső üzembörök szövetkezeti egybeszervezésével pedig tegyék lehetővé a termelés industrializálását, s akkor a mai 150—170 pengős katasztrális holdankénti bruttóhozamok a duplájára emelkednek.

Az új termelés azonban csak egy új gazdasági és társadalmi rendben lesz megvalósítható. Ahhoz, hogy ide eljuthasson a magyar paraszt, az elemi iskolától kezdve a mezőgazdasági szakiskolákon és népfőiskolákon keresztül nevelni, tanítani kell. Meg kell ismertetni vele a mezőgazdasági termelés új útjait; ez nemcsak az ő érdeke, hanem az államé is. Körülöttünk majd lezajlik a termelési forradalom és mi megmaradnánk anakronisztikus állapotunkban? Fel kell szabadítani a parasztságot a nehéz fizikai munka alól, hogy gondolkodni, olvasni, tanulni, sőt még az ország dolgaiba beleszólni is legyen ideje és alkalma. Rendezni kell a munkaidőt a mezőgazdasági termelésben. Akik ezt ellenzik, azok a feudális munkástartást akarják továbbra is érvényben tartani, tehát a fejlődés ellenségei. Az industrializált termelést azonban megköveteli minden ilyen megoldás. A magyar társadalom fogyasztókészségének növelésével pedig az esetleges túltermelést kerülhetjük el.

Végeredményben a parasztságot új életformába kell átmentem. Ez az új életforma ledönti a társadalmi, gazdasági, szociális és kulturális korlátokat, a parasztságot ténylegesen felszabadítja, s a város és falu ellentétét lényegesen csökkenti. A menekülés megakadályozásának ez az egyetlen megoldása.

KOVÁCS IMRE